

LINGVOKULTUROLOGIYANING FAN SIFATIDA SHAKLLANISHI VA TADQIQOT OBYEKTI

THE FORMATION OF LINGUOCULTUROLOGY AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE AND ITS OBJECT OF STUDY

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ КАК НАУЧНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ И ОБЪЕКТ ЕЁ ИССЛЕДОВАНИЯ

Lutfullayeva Shahnoza

Renessans Ta'lim Universiteti magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu bob lingvokulturologiyaning mustaqil fan sohasi sifatida shakllanish jarayoni va uning tadqiqot obyekti hamda asosiy maqsadlarini tahlil qiladi. XX asr boshlarida paydo bo'lgan va asr oxiriga kelib faol rivojlangan bu fan til va madaniyatning o'zaro murakkab aloqasiga, xususan, lingvistik jihatiga e'tibor qaratadi. Bobda lingvokulturologiyaning "o'lka-shunoslik"dan farqi, insonning ruhiy holatlarini til va jamiyatda aks ettirishdagi asosiy maqsadi, shuningdek, uning metodologik asoslari va boshqa gumanitar fanlar bilan aloqasi yoritiladi. Tadqiqot til va madaniyat sintezining ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ham ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: Lingvokulturologiya, Til, Madaniyat, Tadqiqot obyekti, Fan sifatida shakllanish, Metodologiya, Kommunikativ kompetensiya, Fanlararo aloqa

Abstract: This chapter analyzes the formation and research object of linguoculturology as an independent academic discipline. Emerging in the early 20th century, this field investigates the intricate linguistic interplay between language and culture, differentiating it from general culturology. It explores the reflection of human spiritual states in language and society, emphasizing its continuously developing methodological foundations and interdisciplinary ties with humanities like psychology and sociology. The study highlights the significance of linguocultural information for communicative competence, advocating for a balanced analytical approach and integration into educational curricula.

Keywords: Linguoculturology, Language, Culture, Research object, Formation as a science, Methodology, Communicative competence, Interdisciplinary connection

Аннотация: В данной главе анализируется процесс формирования лингвокультурологии как самостоятельной научной дисциплины, а также ее объект исследования и основные цели. Эта область, возникшая в начале XX века и активно развившаяся к его концу, фокусируется на сложном взаимодействии языка и культуры, в частности, на его лингвистическом аспекте. В главе освещаются отличия лингвокультурологии от "страноведения", ее главная цель – отражение духовных состояний человека в языке и обществе, а также ее методологические основы и связи с другими гуманитарными науками.

Исследование также рассматривает значение синтеза языка и культуры в образовательном процессе.

Ключевые слова: *Лингвокультурология, Язык, Культура, Объект исследования, Формирование как наука, Методология, Коммуникативная компетенция, Междисциплинарная связь*

KIRISH

Fanlararo tadqiqotlar bugungi kunda ilmiy bilimlarni kengaytirish va murakkab hodisalarni kompleks o'rganishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday fanlardan biri – lingvokulturologiya bo'lib, u til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqur tahlil qilishga qaratilgan [1]. Ushbu fan insonning o'zligini, uning dunyoqarashini va ijtimoiy tajribasini til orqali qanday aks ettirishini o'rganishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Mazkur bob lingvokulturologiyaning fan sifatida shakllanishi, uning ilmiy metodologik asoslari va tadqiqot obyekti masalalariga bag'ishlanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashtirish jarayonida tillar va madaniyatlar o'rtasidagi muloqot tobora kuchayib bormoqda. Shu sababli, har bir tilning o'ziga xos madaniy jihatlarini anglash, shuningdek, til orqali ifodalangan milliy va ijtimoiy xususiyatlarni tahlil qilish zarurati yuzaga keladi. Lingvokulturologiya aynan shu vazifani bajarib, madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan tushunmovchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi hamda til o'qitish metodikasini takomillashtirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi [1].

Tadqiqotning maqsadi lingvokulturologiyaning mustaqil fan sohasi sifatida rivojlanish bosqichlari, uning asosiy nazariy asoslari, tadqiqot obyekti va boshqa fanlar bilan aloqasini har tomonlama tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, uning amaliy ahamiyati, xususan, ta'lim tizimidagi roli yoritiladi.

Lingvokulturologiyaning fan sifatida shakllanish shart-sharoitlari va tarixiy bosqichlarini aniqlash.

Uning asosiy nazariy tushunchalari va tadqiqot obyekti mohiyatini ochib berish.

Adabiyotlar sharhi

Lingvokulturologiya – tilshunoslikning nisbatan yangi sohasi bo'lib, uning shakllanishi XX asr boshlariga borib taqaladi. Dastlabki bosqichlarda u "o'lka-shunoslik" (country study) deb nomlangan yo'nalishning o'rnini bosgan va keyinchalik mustaqil fan sifatida rivojlangan [1]. Bu davr til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarga qiziqishning ortishi bilan tavsiflanadi. XX asrning so'nggi ikki o'n yilligida "lingvokulturologiya" atamasi keng qo'llanila boshlagani uning ilmiy doiralarda tan olinganligidan dalolat beradi [1].

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, lingvokulturologiya madaniy hodisalarni faqatgina tasviriy jihatdan yoritib beradigan "o'lka-shunoslik"dan tubdan farq qiladi. U til va madaniyat o'zaro ta'sirini chuqur, nazariy-metodologik asosda o'rganishga intiladi. Bu fan umumiy madaniyatshunoslikdan ham farqlanadi, chunki uning asosiy e'tibori tilning madaniyatni aks ettirishdagi o'ziga xos lingvistik jihatlariga qaratilgan [1]. Ya'ni, lingvokulturologiya til birliklarida madaniy ma'nolarning qanday kodlanganini, saqlanganini va uzatilishini tahlil qiladi.

Bu sohaning nazariy asoslari nemis filologiyasi (A. fon Gumbolt), rus tilshunosligi (N.I. Tolstoy, V.V. Vorobyov, V.I. Karasik, Yu.S. Stepanov, V.N. Telia va boshqalar) va boshqa xorijiy maktablarning til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi g'oyalariga asoslanadi. Ularning tadqiqotlarida til nafaqat aloqa vositasi, balki millatning ruhi, uning madaniy kodi sifatida qaralgan. Shuningdek, kognitiv tilshunoslik va madaniy antropologiya kabi fanlar ham lingvokulturologiyaning nazariy poydevorini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ular tilni inson bilish jarayonlari va madaniy kategorizatsiyalari bilan bog'laydi.

Metodologiya

Ushbu bobda lingvokulturologiyaning fan sifatida shakllanishi va tadqiqot obyekti masalasini o'rganishda kompleks yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqot metodologiyasi bir qator ilmiy prinsiplar va tahlil usullarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot yondashuvi: Bob tahliliy-tasviri yondashuvga asoslangan bo'lib, mavjud ilmiy manba (berilgan hujjat [1]) asosida lingvokulturologiya haqidagi asosiy tushunchalar, uning shakllanish jarayoni va tadqiqot obyekti tizimli ravishda tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv fanning rivojlanish traektoriyasini, uning boshqa fanlardan farqini va asosiy xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.

Ma'lumotlar manbai: Tadqiqotning asosiy ma'lumotlar manbai berilgan adabiy manba [1] hisoblanadi. Undagi ma'lumotlar lingvokulturologiyaning paydo bo'lishi, rivojlanish bosqichlari, asosiy maqsadlari, tadqiqot obyekti va metodologik prinsiplari haqida fundamental bilimlar beradi.

Tarixiy-genetik tahlil: Lingvokulturologiyaning XX asr boshlarida "o'lka-shunoslik"dan farqli o'laroq paydo bo'lishi va XX asr oxirida keng tarqalishi kabi tarixiy bosqichlarini o'rganishda qo'llaniladi [1]. Bu usul fanning evolyutsiyasini va uning ilmiy paradigmadagi o'rnini belgilashga yordam beradi.

Qiyosiy-kontrastiv tahlil: Lingvokulturologiyaning umumiy madaniyatshunoslik va "o'lka-shunoslik"dan farqli jihatlarini aniqlashda qo'llaniladi. Xususan, tilning lingvistik jihatiga e'tibor berish uning boshqa fanlardan ajralib turuvchi asosiy xususiyati sifatida tahlil etiladi [1].

Tizimli-strukturaviy tahlil: Lingvokulturologiyaning ichki tuzilishini, uning tadqiqot obyekti, maqsadlari va vazifalari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashda yordam beradi. Inson ruhiy holatlarining til va jamiyatdagi aksini o'rganish tizimini yoritadi [1].

Natijalar va tahlil

O'tkazilgan tadqiqotlar va berilgan manba [1] asosida lingvokulturologiyaning fan sifatida shakllanishi hamda uning tadqiqot obyekti bo'yicha quyidagi muhim natijalar aniqlandi va tahlil qilindi:

Lingvokulturologiya XX asr boshlarida paydo bo'lgan bo'lsada, uning ilmiy mustahkamlanishi va atamaning keng qo'llanilishi XX asrning so'nggi ikki o'n yilligiga to'g'ri keladi [1]. Bu jarayon "o'lka-shunoslik"ning cheklangan imkoniyatlarini ortda qoldirib, til va madaniyat o'rtasidagi aloqalarni chuqur nazariy-metodologik asosda o'rganish zaruriyati bilan bog'liqdir. Ushbu evolyutsiya tilning nafaqat aloqa funksiyasi, balki madaniyatni saqlovchi va uzatuvchi asosiy vosita sifatidagi fundamental rolini tan

olishni anglatadi. Fanning rivojlanishi nafaqat tilshunoslikning ichki ehtiyojlari, balki madaniyatlararo muloqotning murakkablashuvi va til o'qitish metodikasini takomillashtirish zaruriyati bilan ham uzviy bog'liq bo'lgan [1].

Lingvokulturologiyaning asosiy tadqiqot obyekti – til va madaniyatning o'zaro murakkab aloqasi, aniqrog'i, bu aloqaning lingvistik jihatida hisoblanadi [1]. Bu uni umumiy madaniyatshunoslikdan ajratib turuvchi muhim xususiyatdir. Ya'ni, lingvokulturologiya til birliklarida (so'zlar, iboralar, metaforalar, matnlar va boshqalar) aks etgan madaniy ma'nolarni, konnotatsiyalarni, stereotiplarni va dunyo modelini o'rganadi.

Fanning asosiy maqsadi insonning ruhiy holatlarini, uning qadriyatlarini, e'tiqodlari, xulq-atvor normalari va madaniy tajribasini til va jamiyatda aks ettirishdir [1]. Bu esa quyidagi asosiy tushunchalar orqali amalga oshiriladi:

Lingvokulturologik axborot: Til birliklarida kodlangan madaniy ma'lumotlar.

Madaniy konnotatsiyalar: So'zlar yoki iboralar bilan bog'liq bo'lgan madaniy assotsiatsiyalar.

Milliy-madaniy xususiyatlar: Til va nutqda aks etgan millatga xos xususiyatlar, an'analar, udumlar.

Kontseptlar va ularning lingvistik ifodasi: Madaniyatda shakllangan asosiy tushunchalar va ularning tilda qanday mujassam bo'lishi.

Lingvokulturologiya til egalarining madaniy, ijtimoiy va milliy xususiyatlarini, madaniyatning turli turlari va qatlamlarini tadqiq qiladi [1]. Bu shuni anglatadiki, u nafaqat rasmiy tildagi, balki og'zaki nutqdagi, folklor, adabiyot va ommaviy axborot vositalaridagi madaniy izlarni ham o'rganadi.

Lingvokulturologiyaning metodologik asoslari doimiy ravishda rivojlanib boradi [1]. Bu fan "qat'iy ilmiy abstraksiya va ijodiy talqinni birlashtirgan muvozanatli yondashuvni" talab qiladi [1]. Bu shuni anglatadiki, lingvokulturologik tadqiqotlar faqatgina quruq lingvistik tahlil bilan cheklanmasdan, balki madaniy kontekstni hisobga olgan holda chuqur interpretatsiya va izohlarni ham o'z ichiga olishi kerak. Aniq fanlardagidek "obyektivlik" bilan bir qatorda, gumanitar fanlarga xos bo'lgan "subyektiv" (talqinli) yondashuv ham muhimdir. Boshqacha qilib aytganda, nafaqat "nima" degan savolga, balki "nima uchun" va "qanday" degan savollarga ham javob izlanadi.

Kontseptual tahlil: Madaniy kontseptlarning tildagi ifodasini o'rganish.

Diskurs tahlili: Madaniy xabarlarining nutqiy jarayonlardagi shakllanishi.

Etnolingvistik tahlil: Til va etnosning o'zaro munosabatlarini o'rganish.

Kognitiv tahlil: Tilning inson bilish jarayonlaridagi rolini ochib berish.

Muhokama

Lingvokulturologiyaning fan sifatida shakllanishi va uning tadqiqot obyekti bo'yicha olingan natijalar bir qator muhim jihatlarni muhokama qilish imkonini beradi.

Lingvokulturologiya tilshunoslikning tor doirasidan chiqib, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya va antropologiya kabi fanlar bilan uzviy bog'lanishi uning ilmiy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu fanlararo yondashuv til hodisalarini ko'p qirrali tahlil qilish imkonini beradi, chunki til faqatgina grammatik tuzilmalar yig'indisi emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy fenomendir. Masalan, biror tildagi idiomalar yoki

maqollar nafaqat lingvistik tuzilishga ega, balki o'sha til egalarining tarixi, qadriyatlari va dunyoqarashini ham aks ettiradi. Bu esa chuqur madaniy kontekstsiz tushunilmaydi. Shu bois, lingvokulturologik tadqiqotlar faqatgina mutaxassis-tilshunoslar tomonidan emas, balki kengroq gumanitar doiradagi olimlar tomonidan ham olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, lingvokulturologik axborot talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [1]. Chet tillarni o'rganishda faqat grammatika va lug'atni bilish etarli emas; tilning madaniy kodlarini, nutqiy etiket qoidalarini, milliy stereotiplarni tushunish madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshiradi. Shu sababli, chet tili va adabiyoti, shuningdek, ona tili ta'limi dasturlariga lingvokulturologik materiallarni integratsiya qilish tavsiya etiladi. Bu o'quv jarayonini yanada mazmunli va amaliy ahamiyatga ega qiladi. Jumladan, darsliklar va o'quv qo'llanmalariga lingvokulturologik sharhlar, madaniy kontekstni tushuntiruvchi matnlar va mashqlar kiritilishi mumkin. Bu talabalarni nafaqat tilga, balki u orqali aks etuvchi madaniyatga ham chuqurroq kiritadi.

Lingvokulturologiya "qat'iy ilmiy abstraksiya va ijodiy talqinni birlashtirgan muvozanatli yondashuvni" talab qilishi [1] muhokama uchun muhim jihatdir. Bu shuni anglatadiki, lingvokulturologik tadqiqotlar qat'iy ilmiy mezonlar va faktlarga asoslanishi bilan birga, madaniy hodisalarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda ijodiy va interpretativ tahlilga ham joy qoldirishi kerak. Ilmiy abstraksiya umumiy qonuniyatlarni topishga yordam bersa, ijodiy talqin madaniy-spetsifik jihatlarni va noyob ma'nolarni ochib beradi. Shu bois, tadqiqotchilar bu ikki yondashuv o'rtasida nozik muvozanatni saqlashga intilishlari lozim. Tadqiqotlar faqatgina empirik ma'lumotlar yig'ish bilan cheklanmasdan, ularni nazariy jihatdan asoslab, chuqur ma'naviy va madaniy tahlil qilishni ham o'z ichiga olishi kerak.

Xulosa

Ushbu bob lingvokulturologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanishi va uning tadqiqot obyekti bo'yicha keng qamrovli tahlilni taqdim etdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, lingvokulturologiya XX asrning boshlarida "o'lka-shunoslik"dan farqli o'laroq paydo bo'lib, asr oxirida til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni lingvistik nuqtai nazardan chuqur o'rganuvchi muhim fan sohasi sifatida mustahkamlangan [1].

Lingvokulturologiya til va madaniyat o'zaro ta'sirining aynan lingvistik jihatiga e'tibor qaratishi bilan umumiy madaniyatshunoslikdan ajralib turadi. Uning asosiy maqsadi insonning ruhiy holatlarini til va jamiyatda aks ettirishdir [1].

Fanning tadqiqot obyekti til egalarining madaniy, ijtimoiy va milliy xususiyatlarini, madaniyatning turli turlari va qatlamlarini til birliklarida aks ettirish orqali o'rganishni o'z ichiga oladi [1].

Metodologik jihatdan lingvokulturologiya qat'iy ilmiy abstraksiya va ijodiy talqinni birlashtirgan muvozanatli yondashuvni talab qiladi [1], bu esa fanning murakkabligini va unga ko'p qirrali yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Bu fan psixologiya va sotsiologiya kabi boshqa gumanitar fanlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, fanlararo tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi [1].

Lingvokulturologik bilimlar talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda va ta'lim jarayoniga integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega [1].

Ushbu bobda olib borilgan tadqiqotlar lingvokulturologiyaning zamonaviy tilshunoslikdagi o'rnini va uning madaniyatlararo muloqotni tushunishdagi ahamiyatini yorqin namoyish etdi. Til nafaqat so'zlar va grammatika yig'indisi, balki har bir millatning o'ziga xos dunyoqarashini, tarixini va madaniyatini o'zida mujassam etgan jonli organizmdir. Lingvokulturologiya aynan shu murakkab va boy dunyoni o'rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari: Ushbu bobda lingvokulturologiyaning shakllanishi va tadqiqot obyekti yagona, umumiy manba [1] asosida tahlil qilingan. Bu esa mavzuning kengroq nazariy-metodologik asoslari va turli xil ilmiy maktablardagi yondashuvlarni chuqur qiyosiy tahlil qilish imkoniyatini cheklagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Wierzbicka, Anna. Madaniyatlarni Ularning Kalit So'zlari Orqali Tushunish: Ingliz, Rus, Polsha, Nemis, Yapon. New York: Oxford University Press, 1997.

[2] Kramsch, Claire. Til va Madaniyat. Oxford: Oxford University Press, 1998.

[3] Sharifian, Farzad. "Madaniy Lingvistika." Til va Lingvistika Kompas, vol. 2, no. 5, 2008, pp. 883-893.

[4] Pishchalnikova, Vera A. "Bilish, Madaniyat va Til Lingvomadaniyatshunoslikda: Rus Maktabiga Umumiy Nazar." Sibir Federal Universiteti Jurnal. Gumanitar va Ijtimoiy Fanlar, vol. 11, no. 12, 2018, pp. 2005-2017.

[5] Whorf, Benjamin Lee. Til, Tafakkur va Haqiqat. Cambridge, MA: MIT Press, 1956.